

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 20 жылдығы мен
Сүлеймен Демирел атындағы университеттің 15 жылдығына арналған
«БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның
ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

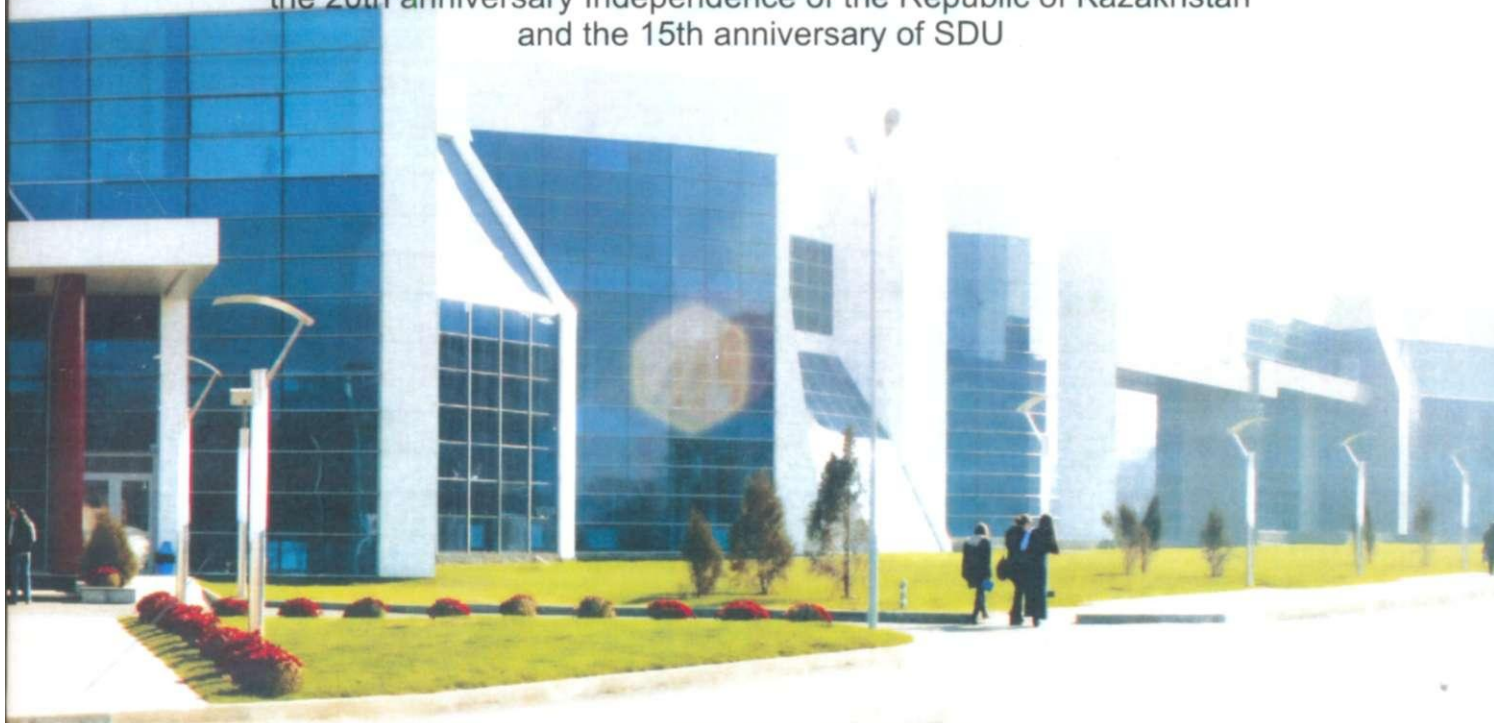
Международной научно-практической конференции
«ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ И НАУКЕ»
посвященной

20-летию Независимости Республики Казахстан и
15-летию университета имени Сулеймана Демиреля

THE PROCEEDINGS
of the International scientific conference
INNOVATIONS IN EDUCATION AND SCIENCE
devoted to

the 20th anniversary Independence of the Republic of Kazakhstan
and the 15th anniversary of SDU

UNIVERSITY

Almaty, 12.12.2011

МАЗМҰНЫ

ИННОВАЦИЯЛАР ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК- ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ INNOVATION AND SOCIAL-HUMANITIES SCIENCE IN MODERN KAZAKHSTAN ИННОВАЦИИ И СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

І.А.Әйтiмбет. Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың жасампаздық инновациялық қуаты.....	12
М.Исахан. 622 жылы қабылданған «Мәдина қаласы келісім кітабының» құқықтық мәні мен құрылымдық ерекшеліктері.....	18
М.А. Құсайынова. Қожаберген жырау-батыр: тарихи таным желісінде.....	26
Е.Т.Өміржанов. Мемлекеттегі кәсібилілік қағидасы жайлы.....	34
Н.С.Қадырғиязов. Императорлық Орыс географиялық қоғамының баспасөзінде қазақ халқының ауыз әдебиетінің насихатталуы.....	39
Т.Т.Далаева. Инновации в сфере исторического образования в РК: вопросы содержания и технологии обучения.....	44
С. Б.Булекбаев, Р.У.Булекбаева. Истоки казахской толерантности.....	48
П.М.Сүлейменов. Евразиялық идеяның толеранттық даму ерекшеліктері.....	52
С.Қ.Өтеулиев. Инновациялық дамудағы электрондық үкіметтің орны мен рөлі.....	56
Ш.Е.Раисова. Құқықтық мәдениеттің құқықтық ойлауға әсері.....	61
D.C.Moldabayeva. Ортағай түрк devletlerin'deki hâkimiyet anlayışı ve hükümdarlık	64
И.А.Керимбеков. Борьба с коррупцией в таможенных органах Республики Казахстан.....	69
Л.Н.Касымова. Роль социологии в инновационном образовании.....	71
Р.Б.Бисен. Жайық өзені атырабындағы маусымдық туризмді дамыту.....	75
А.М.Абдешов. Қазақстан Республикасының инновациялық жағдайы және даму перспективасы.....	80
С.П.Лукашова. Стили педагогического общения и личность преподавателей вуза.....	85
М. Жалмурзин. Тәуелсіздік жолындағы «Адайлар көтерілісінің» ұлт-азаттық сипаты.....	91
А.А.Жұмабаева. Қазақстан тәуелсіздігі кезеңіндегі еліміз жас мамандарының патриотизмі мен интеллектуальдылығын арттыру жолдары.....	96
Ж.Досхожина. Информационно-коммуникативное пространство в эпоху цифрового ТВ.....	98
С.Асанов. Қазақстан Республикасындағы заманауи ақпарат агенттіктерінің өзара бәсекелестігі.....	103
А.И.Скрипникова. Интервью как вопрос.....	106
Ж. А.Тұрымбетова. Ататүріктің болжамы дұрыс шықты.....	109
А.С.Ысқақ. Қазақстандағы құжаттану мен мұрағаттану.....	112
Э.Тебегенова. Қазақстан тарихын зерттеудің әдеби-мәдени құндылықтармен сабақтас өзекті мәселелері.....	116
С.Раис. Company valuation.....	119
Какен Камзин. Журналистская наука и вопросы системности.....	122
Ошанова Орынтай Жаңабайқызы, Ташбаев Азизжан. Отбасы құндылықтарының Қазақстан баспасөзіндегі насихатталу деңгейі.....	126

Так бы не расходились мнения исследователей по данному вопросу, все они признают наличие особого взгляда на современность и современника, особого ракурса, особой постановки философских и нравственных проблем в произведениях женщин-писательниц. По этому поводу Виктория Токарева устами своей героини писательницы из романа «Телохрани́тель» говорит: «Но я знаю, что в литературе имеет значение не пол, а степень искренности и таланта... Я готова сказать: «Да». Существует женская литература. Мужчина в своем творчестве ориентируется на Бога. А женщина – на мужчину. Женщина восходит к Богу через мужчину, через любовь. Но, как правило, объект любви не соответствует идеалу. И тогда женщина страдает и пишет об этом. Основная тема женского творчества – тоска по идеалу»[9, с. 211].

Появление в современной русской литературе столь ярких писательниц, как Петрушевская, Т. Толстая, В.Нарбикова, Л.Улицкая, В.Токарева, О.Славникова, Д.Рубина, Г.Щербакова и других, сделало актуальным проблему разграничения такого уникального явления, как женская проза. Не случайно в издательстве «Вагриус» имеет место особая серия, называемая «женским почерком».

Таким образом, современная русская проза и в целом литературный процесс рубежа XX-XXI веков заслуживает особого внимания по ряду причин: во-первых, литература конца века своеобразно подводит итог художественным и эстетическим исканиям всего столетия; во-вторых, новейшая литература помогает понять всю сложность и дискуссионность действительности; в-третьих, своими экспериментами и художественными открытиями она намечает перспективу развития литературы XXI века.

Список литературы:

1. Василевский А. Периодика // Новый мир, № 3, 2001, с.10-21.
2. Берг М. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе. – М.,2000.
3. Адамович М. Юдифь с головой Олоферна: псевдоклассика в русской литературе 90-х // Новый мир, № 7, 2001, с.158-171.
4. Эпштейн М. Постмодернизм в России. – М., 2000.
5. Павлов О. Остановленное время// Континент, № 113, 2002, с. 4-7.
6. Лейдерман Н., Липовецкий М. Современная русская литература. – М.,2001.
7. Скоропанова И.С. Русская постмодернистская литература. – М., 1999.
8. Эпштейн М. Истоки и смысл русского постмодернизма // Звезда, №8, 1996, с. 142-168.
9. Токарева В. Из жизни миллионеров // Токарева В. Телохрани́тель. – М., 1997.

Ш.Шортанбаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Алматы/Қазақстан

ТАБИҒАТТАН СЫР ҰҚҚАН...

In article comprehensively addresses the artistic skills and original feature of the descriptions of nature of writer Kalihan Yskak.

Қоршаған ортаны, табиғаттың тылсым сырын, құпия-қалтарысын тануда, танытуда көркем шығарманың алатын орны, қамту аумағы шексіз. Әдебиеттің адам тәрбиелеудегі ролі қаншалықты маңызды болса, пейзаждың оқырманын әсемдікке, эстетикалық тереңдікке тәрбиелейтіні де соншалықты салмақты. Ұлттық жазба жазба әдебиетіміздегі Ыбырайдан, Абайдан бастау алатын табиғат лирикасы Мағжан, Ілияста шиыршық ата кемелденіп, жаңа сапаға көтерілсе, Әуезов, Аймауытовтың прозасында табиғатты суреттеу, оған «тіл» бітіру

асқан көркемдікпен игерілгені шындық. Ұлттық прозада Әуезов, Аймауытов өзінше әрлеген, әсемдік әлеміне әрқилы әр қосқан осынау көркемдік әдісті, дәстүрді кейінгі буын қаламгерлердің жарасымды жалғастырып, жаңа сапалық деңгейге көтергенін, көркем шығарманың ажырамас, біртұтас бөлігіне айналдырып, әлемдік масштабтағы, аренадағы өзінің лайықты орнын алуға мол үлес қосып келе жатқанын мойындамасқа шарамыз жоқ. Заман ағымы мен уақыт шындығын, өмір сыры мен табиғат мұңын астастыра беруде өзіне тән стильдік ізденістерге барып, шығармаларына өзгеше реңк, өзіндік сипат дарытып, табиғатты суреттеуде әлемдік, ұлттық әдебиеттің озық дәстүрін меңгеріп, ұлт танымына лайықты тың, тосын тәсілдерге жүгініп, қазақ сөз өнерін қастерлеге, көркем ойлау, жазу мәдениетін дамытуға үлес қосып келе жатқан суреткер жазушының бірі, Қалихан Ысқақ десек, қателесе қоймаспыз.

«Өзгермейтін, алдамайтын таза қасиетті нәрсе не? Ол – табиғат. Табиғат, махаббат, көркемдік – міне қашаннан бері ақындардың жырлап келе жатқан, бас иген құдайы, жабыққа жанына ем болған даруы. ...Ол табиғатқа жан салады, құшақтастырады, сүйістіреді»[1]-деп «Мағжанның ақындығы» мақаласында Ж. Аймауытов жазғандай, көркем туындыда табиғаттың сұлулығын жырлау, адам мен табиғаттың өзара байланысын, гармониялық үйлесімін сөз ету, халықтың бай ауыз әдебиетінен бастау алып, күні бүгінге дейін жалғасып келе жатқан, оқырманға эстетикалық ләззат сыйлаудың айрықша әдісі, кейіпкер мінез-құлқын табиғатпен астастыра берудің, яғни, әдебиеттегі көркемдік тәсілдің көнермеген түрі.

«Пейзаж жазушының стилін де белгілейтінін» (З.Қабдолов), «Көркем туындыдағы пейзаждың функциясы үш түрлі арнаға саятынын» (Б. Майтанов) ескерсек, табиғаттың сан қатпарлы бейнесін кескіндеу барысында қаламгердің суреткерлік машығы, дара жазу қолтаңбасы қалыптасатынын, ол өз кезегінде шығарманың шырайын келтіруге, стилін ажарландыруға, сайып келгенде, автордың түпкі идеясын ұғындыруға көркемдік қызмет ететінін айту ләзім.

Табиғатты суреттеу арқылы – оның сан алуан бояуын, сыры мен сұлулығын, адуын һәм жуас қалпын бейнелеу арқылы – қаламгер кейіпкерінің де әр алуан көңіл-күйін, мінез-құлқын, іс-әрекетін бір-бірімен асқан шеберлікпен жымдастыра, астастыра суреттеп, шығармаға соны леп, айшықты өрнек дарытып, көркемдік көкжиегін кеңейтіп, оқырманға жан сұлулығын сыйлайды. Қалихан Ысқақов қаһармандары да қоғамнан тысқары тұра алмайтыны сияқты, табиғатпен де тым етене жақын. Өйткені, туындыларында туған жер, атамекен тақырыбына жиі оралатын Қалихан Ысқақтың кейіпкерлері талай аңыз-әпсанаға, ән-жырға, мұңлы музаға өзек болған, ғажайып сұлулығымен, сан түрлі бояуымен талай ұрпақты тамсандырған өр Алтайдың ежелгі тұрғындары. Адам мен табиғат арасындағы мәңгі ажырамас бірлікті, табиғаттың айнымас дос секілді өзгермейтін қалпын, бар мейірін аямай төгетін оның да адамзат тарапынан жылы мейірімге, аялы алақанға зәру екенін, адам-қоғам-табиғат арақатынасын жарты ғасырдан астам уақыт жырлап келе жатқан суреткердің бұл жайттарды туындыларында көркемдік-бейнелеу әдістерін қолданып отырып, бірде астармен айтқанын, ишарамен, тұспалмен жеткізгенін, енді бірде турасын айтып, туғанына жақпағанын, қалай болғанда да, табиғаттың арашасысы, аялаушысы ретінде бағалайтынымыз жасырын емес. Табиғат пен адам арасындағы тұтастықты, бірінсіз бірінің күні қараң екендігін, екеуінің арасындағы тепе-теңдікті, үйлесімділікті сақтай отырып, бір-біріне адалдық танытқанда ғана дүниенің болмыс-бітіміне селкеу түспейтінін үнемі сездіріп, жан айқайына айналдырғанына қалың оқырман куә.

Әсіресе, Әуезовтің туындыларындағы табиғаттың таңғажайып суреті өз қолтаңбасымен, нақышымен есте қалатыны, табиғат құбылыстарын адам көңіл-күйіне сәйкес суреттеудің өзгеше тәсілін қапысыз меңгергені өзінен кейінгі буын жазушыларына, соның ішінде Қ. Ысқақов шығармашылығына да әсер-ықпалы болғаны сөзсіз.

«Күз келді. Үш күннен бері сілбілеген ақ жауын айықпай тұр. Жайлаудан қайтып, Шыңғыс асып, қыстау-қыстау үстінде аз ғана аял етіп, пішен шапқызып болған ел енді күзекке беттеп

теле жатқан. Жидебай, Мұсақұл, Қарауыл, Шүйгінсу сияқты пішені шабылып алынған қорықтарда жиі қонып отырған ауылдар көп» [2, 196 б.], немесе «Күз аспаны күңгірт, бұлыңғыр. Ауада дымқыл сыз бар. Таң салқыны қазір күздің суық желіне айналған. Маңайда аласарып солған қурайлар көп көрінеді. Бүрінен айырылған тобылғы да қуқыл реңді. Ұзарып сарғайған селеу мен бозғыл көде, жусан – бәрі де жел лебінен қалтырайды. Бас шұлғып, елбек ағады. Қара жел қуған қаңбақ кең жазықта көп бұлыңдап, тынымсыз кезіп, жосып өтеді» [3, 3 б.] – деп Әуезов суреттеген бәрімізге таныс табиғат көрінісі, күз келбеті оқырман жүрегіне мәңгі шешестей із қалдырса, Қалихан қаламынан шыққан күз суреті де соншалықты әсерлі, мейлінше ырғақты. Әрине, қаламгер пейзажды жеке-дара, ретсіз, орынсыз қолданбайды. Көркем туындының тынысын кеңейтуде, кейіпкерлерінің мінез-құлық ерекшеліктерін даралап көрсетуде табиғаттың тылсым сыры мен ғажайып суретін астастыра жырлағанмен, алдыңғы келекте адам, оның өмірі мен тағдыры, күрделі тұлғасы тұратынын, табиғат суретін көбіне образ жасау, кейіпкерінің көңіл-күйін беру ыңғайында, бейнелеуінде қолданатын Әуезов, Аймауытов салған сара жолдың, әдеби дәстүрдің айшықты тілмен, көркемдікпен игеріліп, жарасымды жалғастығын тауып, ауқымын кеңейтіп, көкжиегін ұлғайтып жатса, сөз жоқ, заңдылық екендігін, әдеби үдерістің үзілмей, үздіксіз даму үстінде екендігіне көңіліміз сеніп, көзіміз жете түседі.

«Қоңыр күз болатын. Ақ жауын себелеп тұр. Жол лайсаң. Алтай өңірінің ең бір жүдеу шағы, көңілсіз шағы. Соқыр тұман оның ең биік сілемдерін жым-жылас қып жұтып қойыпты. Елді бөктерлеп келіп қанат жайып күргейлеп алған. Тау да бірте-бірте аласарып, адырлы жоталарға айналып шөгіп бара жатқан сияқты» [4, 212 б.] – деп басталатын «Қоңыр күз еді» повесінің кіріспесінде күздің өзіне лайық күрең қалпын, күзбен бірге ере келген қоңыр әуенді, көңілге аз-кем кірбің әкелер қоңыр мұңды күзге тән сабырлы қалыппен, баяу ырғақпен жырлап, ары қарай оқушыны өзіне тән стильмен, жылы ағыспен еліктіріп әкететін Қ. Ысқақовтың сыршыл лиризмі ұлы Әуезов әлемімен үндестік тауып, бір арнада тоғысып жатқанын, оның кейіпкерлерінің ішкі әлеміндегі сезім құбылыстарын табиғатпен, туған жермен астастыра суреттеп, адам мен табиғат арақатынасын егіздеу арқылы негіздеп, оның алдағы бағыты мен келешек өмір сапарынан хабардар етіп, сыр ұқтырып тұрғандай көрінетін шығарма сюжеті оқырманды жалықтырмайды.

Пейзаж – Қалихан туындыларының қаңқасын құрайтын негізгі тірек, қоғам-табиғат-адам арақатынасын ашып көрсетуде өз міндетін атқарып тұрған мінсіз көпір, кейіпкерінің жан әлемін, психологиялық ахуалын, тамыршыдай тап басып, айқара ашып беретін алтын сандық. Яғни, кейіпкерінің сан қатпарлы жан сырын, мінез-құлқын ашу үшін, шығарманың идеясын, авторлық ұстанымды жүзеге асыру үшін, оқырман санасында дара һәм сара қалпында сақталатын образдар галереясын сомдау үшін, сюжетті қоюлатып, туындының тынысын кеңейту үшін автор жиі баратын, адаспай табатын көркемдік тәсілдің тамаша түрі, тиімді әдісі. Әсіресе, Әуезовтің туындыларындағы табиғаттың таңғажайып суреті өз қолтаңбасымен, нақышымен есте қалатыны, табиғат құбылыстарын адам көңіл-күйіне сәйкес суреттеудің өзгеше тәсілін қапысыз меңгергені өзінен кейінгі буын жазушыларына, соның ішінде Қ. Ысқақов шығармашылығына да әсер-ықпалы болғаны сөзсіз.

Сонау Жүсіпбектің «Ақбілегінен» таныс үзік-үзік Алтай суреттері кешегі Оралханның, Талаптаннның, бүгінгі Дидахметтің, Асқар Алтайдың новеллаларына дейін жалғасып, бірін-бірі толықтырып, бірін-бірі ажарландырып асқақ Алтайдың қайталанбас сұлулығын көркем сөзбен кестелеп, тұтас полотнаға, ғажайып картинаға айналдырып, өнер туындысын сомдап жатса, сөз жоқ, бұған Қалиханның да қатысы бар. Көркем туындылары арқылы қаламгер суреттеген Бұқтырманың сарыны құлағымызда қалып қойған, Бүркіттің шыңы көз алдымызда көлбеңдеп тұрады, Күлместің күлкісін күнде естиміз, Алтайдың тәкаппар табиғаты көбімізге таңсық емес, Ақсудай жер жаннаты бар екенін білдік бұл дүниеде.

Қаламгер туындыларында табиғат бірде сұлулықтың, пәктіктің, тазалықтың, бірде мызғымас тұтастықтың, тәкаппарлықтың, келесі бір сәтте адамзатқа бас имес қайтпас өрліктің, асаулықтың символы ретінде алынып, шығарманың, оқиганың ретіне қарай кіріктіріліп отырады. Адамзат ұрпағының табиғат-ана алдындағы борышы, ұрпаққа аманат ретінде қалатын қараорман қалың жұрты, табиғатқа тепе-теңдіктің, үйлесімнің сақталуы, экологиялық апатты болдырмаудың амал-әрекеті, болашаққа деген үміті т.с.с. үнемі автор назарында болып, көркем шығарманың өне бойында көзге көрінбейтін желі, үзілмейтін арқау болып тартылып, әдемі бір үйлесімдікті, оқырманды жан шуағына бөлейтін эстетикалық сұлулықты, әуезділікті орнықтырып, жан рақатына шомылдырады.

«Ай нұры тозып, бозала таңның кемерін түрткен шошақ шоқылардың төбесі сеңсең бөріктің кепештігіндей жалбырап қарауыта бастапты. Жындысайдай терісінен әуіп-әуіп елік үріп, тайғаны шырт ұйқыдан шошытып оятты да, іргедегі Бұқтырманың тұншығып жатқан сарыны тоғайды торғайымен үркіте тыныштықты дар айырып, жыртып жіберді...

Көптен бері қысырап тұрған Алтайдың аспанына шіріген қуыстан шүйкедей бұлт байланып еді...» [5, 471 б.] – дейтін табиғаттың тосын суреті, келісті кейпі кейіпкерлерінің көңіл-күйінен, алдағы үміт дүниесінің көңілсіз елесінен сыр шертіп, шығармадағы сюжетті қоюлатып, оқиганың даму барысын қиюластыруға өз себін тигізіп тұрғаны, табиғаттың мұндай сурет-реңінің, кескін-кейпінің қаламгер шығармаларында сан рет кездесіп, сәтті жымдасатынын, сөйтіп көркемдік қызметін алғаусыз атқаратынын қайталап айтқымыз келеді.

«...Онсыз да сар желіп келе жатқан ақ боз иесінің соңғы даусынан екіленіп делбені суырып тастап, суырып тастап көсілді. Ат сауырынан жосылған ақ шыбындар ұсақтап, ақ шіркейге айналып бара жатыр еді. Ақ көбік дүние іріп, аспан шіріген шыттай жыртылып барады. Қақырап кеткен жыртықтан ракетадай сүмпііп Жетіқарақшының тұмсығы шыға келді» [5, 593 б.] -деген суреттеуінен табиғаттың ызғар шашқан кейпін өмірінің соңғы сәттері көз алдынан ақ көбік дүниедей сусып өтіп бара жатқан Сигаттың жан-дүниесімен сабақтастыра беріп, астастыра бейнелеуін бағамдасақ, келер сәтте, аздан соң үміт дүниесінің үзілер сәтін тосып отырғандай «...Аспан жүзіне шырт түкірген тәкаппар особняктің ақ шатырын қызыл күрең қанға бояп, Алтай күні кемпірқосақтанып шыққанын» [5, 593 б.], аспан әлемінің де аяулы азаматтың қайғысына ортақ екенін автор қалт жібермей, табиғат құбылысының өзгеше реңін, сұрқай кеспірін қатар алып, сол арқылы көркемдіктің құпиясын шебер меңгерген суреткерлік дүниетанымының кеңдігін, көркемдік қиял көкжиегінің, ойлау диапазонының кемелдігін тағы да санамызға сіңіріп, көрсетіп отыр.

Қорыта келгенде, Қалихан Ысқақ шығармаларындағы табиғат суреті өмір шындығын көркемдік шешім арқылы жүйелеп, жинақтап беруде адам мен табиғат ұғымының ажырамас бірлігін, өзгермес біртұтастығын дәлелдейтін дәнекері, қаламгерлік ұстанымының түпқазығы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Аймауытов Ж. Мағжанның ақындығы. // «Лениншіл жас» журналы, 1923, №5
2. Әуезов М. Абай жолы. Роман-эпопея. Бірінші кітап. - Алматы: Жазушы, 2002. - 376 б.
2. Әуезов М. Абай жолы. Роман-эпопея. Үшінші кітап. - Алматы: Жазушы, 2002. - 384 б.
3. Ысқақов Қ. Екі томдық таңдамалы шығармалар. - Алматы: Қайнар. I том 1997. - 320 б
4. Ысқақов Қ. Екі томдық таңдамалы шығармалар. - Алматы: Қайнар. II том 1997. - 608 б.